

Advies

**Algemene Raad i.s.m.
Sectorraad Kunsten en
Erfgoed, Sectorraad
Sociaal-Cultureel Werk en
Sectorraad Media**

6 oktober 2016

Advies over klimaatmaatregelen voor de sectoren cultuur, jeugd en media

Voor het behalen van de doelstellingen van de eerste Vlaamse Klimaattop en ter voorbereiding van de tweede Vlaamse Klimaattop gaat Vlaams minister Sven Gatz in overleg met de belangrijkste actoren over maatregelen op korte termijn en het uitwerken van een langetermijnvisie.

Op 12 juli 2016 ontvang de SARC een vraag tot advies van Vlaams minister van Cultuur, Jeugd en Media Sven Gatz. In overleg wordt de adviestermijn verlengd naar oktober.

De SARC-Algemene Raad coördineert het advies, met inbreng van de Sectorraad Kunsten en Erfgoed, de Sectorraad Sociaal-Cultureel Werk en de Sectorraad Media. De Sectorraad Sociaal-Cultureel Werk behandelde de adviesvraag op zijn plenaire vergadering van 23 augustus 2016. De Sectorraad Media besprak het op zijn vergadering van 25 augustus 2016. De Sectorraad Kunsten en Erfgoed volgde een procedure met schriftelijke inbreng. De Algemene Raad bespreekt een ontwerpadvies op basis van de inbreng van de sectorraden op zijn vergadering van 30 september 2016 en brengt volgend advies uit.

Situering

De Europese Unie engageerde zich om tegen 2030 de CO₂-uitstoot met minstens 40% te reduceren en een energie-efficiëntie te bereiken van minstens 27%. De gevraagde inspanningen werden vertaald in het intra-Belgische klimaatakkoord (4 december 2015)). In navolging daarvan werd op 19 april 2016 de eerste Vlaamse Klimaattop georganiseerd en startte een traject rond klimaatdoelstellingen. De Vlaamse Regering maakte duidelijk op en rond de Klimaattop van april dat ze de mondiale klimaatambities volop steunt en mee wil realiseren door in Vlaanderen een stevige dynamiek los te maken.

Begin juli werden de doelstellingen vastgelegd, die volgens de regering haalbaar zijn: tegen eind 2030 wil de Vlaamse Regering 40% minder CO₂ uitstoten (t.o.v. 2005) door het energieverbruik in de gebouwen die ze gebruikt en in haar eigen technische infrastructuur, en het brandstofverbruik in haar dienstvoertuigen te verminderen. Tegelijk moet het primair energieverbruik in gebouwen en technische infrastructuur met 27% dalen (t.o.v. 2005).

Een tweede Vlaamse Klimaattop is gepland op 1 december 2016.

Advies: een paradigmashift bewerkstelligen met een visie op lange termijn

De SARC is tevreden met deze adviesvraag. Dat de minister voor dit thema inspiratie wil zoeken bij de sectoren cultuur, jeugd en media, is zeer positief.

Toen in 2010 het eerste Cultuurforum plaatsvond op initiatief van toenmalig Vlaams minister van Cultuur Joke Schauvliege, creëerde dat een momentum. In de culturele sector was er her en der wel al ervaring aanwezig met het werken rond ecologische thema's, maar deze projecten kaderden (nog) niet binnen een coherent beleid. Daardoor kon het 'Atelier Eco-cultuur'¹ van een wit blad vertrekken en gaf men het begrip eco-cultuur een brede invulling. De SARC vindt de oefening van destijds vandaag nog even relevant.

De wereldwijde interdependentie van de verschillende schakels binnen ons ecosysteem betekent dat we de klimaatproblematiek breed genoeg moeten zien en dat ecologische maatregelen niet zullen volstaan om het welzijn van de mensheid en de planeet te kunnen garanderen. De SARC ziet duurzaamheid als alle langetermijnmaatregelen die het evenwicht tussen mens en planeet herstellen en daarmee de habitat van mens en dier vrijwaren. In onze leefomgeving zijn het natuurlijke milieu en het sociaal-maatschappelijke weefsel onlosmakelijk met elkaar verbonden. Duurzaamheid gaat daarom over het creëren en behouden van een leefbare en rechtvaardige samenleving.

Het is van belang niet enkel te focussen op puur ecologische, meetbare doelstellingen en *quick wins*. Mikken op het laaghangende fruit zoals bijvoorbeeld het verbeteren van isolatie, alternatieve mobiliteit, energiebesparing en het gebruik van hernieuwbare energie vormen absoluut de start die gisteren al moest genomen zijn. De SARC verwijst ook naar zijn advies 'Bouwen aan culturele ruimtes' van 14 januari 2014 (zie ook verder). Die stappen zullen onmiddellijk een positief effect hebben op de klimaatdoelstellingen. Maar tegelijkertijd is er meer ambitie nodig.

Daarom moeten we er voor zorgen dat dit niet een eenmalige (inhaal)beweging zal zijn maar dat er effectief een langetermijnpolitiek zal ontstaan omtrent duurzaamheid. Duurzaamheid is immers een constante zorg geworden waarbij de aandacht op lange termijn voor mens en milieu een belangrijke parameter is voor de manier waarop we de maatschappij laten verder bestaan.

De SARC wil daarom de focus verbreden van een vraag naar efficiënte en effectieve kortetermijnmaatregelen naar een beleid op meerdere sporen:

1. Sensibiliseren en het verhogen van het ecologisch bewustzijn
2. Verbinding maken met bestaande beleidsinitiatieven en met andere sectoren
3. Middelen inzetten voor infrastructuur én voor andere initiatieven

Tot slot wenst de SARC via een aantal goede voorbeelden inspiratie te bieden over wat mogelijk is en waarrond op dit moment al gewerkt wordt.

De SARC hoopt dat dit advies de waarde van de culturele sectoren kan staven voor beleid rond klimaat. Het zou dan ook goed zijn als vertegenwoordigers van deze sectoren zowel als de minister zelf op de tweede Vlaamse Klimaatop en in overleg en wisselwerking met de andere sectoren hun rol kunnen opnemen.

¹ Cultuurforum 2020, Atelier Eco-cultuur, 10 mei 2010.
<https://cjsm.be/cultuur/sites/cjsm.cultuur/files/public/eco-cultuur.pdf>

1. Sensibiliseren en het verhogen van het ecologisch bewustzijn

Duurzaamheid is niet zomaar een attentiepunt dat we kort even onder ogen zien. Er is een constante zorg nodig om de impact van de praktijk op mens en omgeving te beperken met een langetermijnstrategie waardoor het geheel kan in stand gehouden worden en kan doorgegeven worden aan de toekomstige generaties.

Prof. Daan Boezeman, docent en onderzoeker Beleidswetenschappelijke Milieukunde aan de Radboud Universiteit Nijmegen, zei op de eerste Vlaamse Klimaatop: *'Er wordt wel gesproken in termen van een emissiereductie van x-aantal procenten, maar dat is geen perspectief. Het is een doel dat niet zo veel zegt. We moeten naar een beeld van de toekomst toewerken. Een beeld dat maatschappelijk engagement aanwakkert.'*

De SARC merkte in zijn 'Advies over de nota 'Visie 2050'² van de Vlaamse overheid ook al op dat *'De vraag die het document eerder zou moeten beantwoorden is: 'Hoe willen/moeten we in 2050 samenleven?'*. Door haar centrale rol in de samenleving, door de kracht van de verbeelding en het potentieel van de verbinding met publiek en met andere sectoren, kan cultuur (in zijn brede betekenis, waaronder media) een motor zijn voor het mee uittekenen van een perspectief en voor het realiseren van de transitie naar een duurzame samenleving. Cultuur is immers een relevante sector en actor die de samenleving mee vorm geeft, nu en in de toekomst. In datzelfde advies over de 'Visie 2050' lichtte de SARC dat als volgt toe:

'Het waarden- en normenkader van cultuur, jeugd, sport en media is absoluut onontbeerlijk om nieuwe waardenoriëntaties te vertalen in het publieke spectrum. Dit gezien de verschillende dimensies die erin vervat zijn:

- publiek-dialogische ruimte: cultuur, jeugd, sport en media hebben een mobiliserend karakter, kunnen de publieke dialoog stimuleren en bruggen slaan tussen verschillende sectoren en tussen verschillende sociale groepen in de samenleving.
- de leer- en ervaringsruimte: gezien de ruime ervaring van cultuur, jeugd, sport en media met sociaal en collectief leren evenals met maatschappelijke bewustmakings- en emancipatieprocessen, kunnen ze bijdragen tot het omgaan met de onzekerheden inherent aan een diverse en individualiserende samenleving.
- de ruimte voor verbeelding: verbeelding en creativiteit zorgen ervoor dat er in de samenleving op een positieve en constructieve manier kan worden omgegaan met verandering, die inherent is aan de huidige samenleving. Verbeelding en creativiteit zijn immers de *core business* van cultuur, jeugd, sport en media.'

De rol van media is daarin bijzonder omdat hun potentiële bereik nog groter en meer divers is dan dat van de andere sectoren. Tegelijk zijn zij ook autonoom: ze zullen oppikken en brengen waar dat bredere publiek interesse in heeft maar ook – zelfs in eerste instantie – trachten een goed mediaproduct af te leveren.

Creativiteit en verbeelding kunnen bovendien bijdragen aan een paradigmashift door een grotere aandacht voor de positieve gevolgen van gedragsverandering. Het in beeld brengen van een mooie en aantrekkelijke toekomst kan een tegengewicht bieden aan de negatieve benadering (wat mag niet). Individuen moeten bovendien voldoende zelfvertrouwen krijgen dat ook hun (kleine) acties een daadwerkelijk verschil maken. De eerder wetenschappelijke aanpak (data) kan verbonden worden met positieve verhalen.

² SARC-Algemene Raad, Advies over de nota 'Visie 2050: een langetermijnstrategie voor Vlaanderen', 20 november 2015.

http://www.cjasm.vlaanderen.be/raadcjasm/AR/adviezen/20151120_advies_visie_not2050.pdf.

Cultureel erfgoed, kunsten, media, sport en sociaal-cultureel volwassenen- en jeugdwerk in Vlaanderen zijn vandaag een echte troef en blijven ook in de toekomst belangrijke maatschappijversterkende sectoren. Vanuit hun specifieke en autonome waarde kunnen ze een belangrijke rol spelen in het ontwikkelen van o.a. sociaal kapitaal en competenties.

De SARC beveelt aan om gebruik te maken van het grote mobiliserende potentieel van de culturele sector. Hij bereikt veel mensen en haalt zijn kracht uit de betrokkenheid van die mensen. Naast inspanningen wat betreft de eigen ecologische voetafdruk, kan hij mensen informeren en stimuleren om te participeren aan de samenleving door in groep samen te werken, actief te zijn en initiatieven te nemen.

2. Verbinding maken met bestaande beleidsinitiatieven en met andere sectoren en beleidsniveaus

De adviesvraag stelt dat elke minister binnen zijn bevoegdheden gevraagd wordt met de belangrijkste actoren in overleg te gaan aangaande een klimaatvisie. De SARC hoopt dat alle inbreng in de tweede Vlaamse Klimaattop niet alleen naast elkaar wordt gelegd maar ook met elkaar wordt verbonden. Door aansluiting te zoeken met bestaande beleidsinitiatieven en door de verbinding te maken tussen de verschillende sectoren kan volgens de SARC op zowel relatief korte termijn als op langere termijn een merkbaar effect gerealiseerd worden.

De SARC verwijst onder meer naar de sportsector (met aandachtspunten sportinfrastructuur, mobiliteit rond sportactiviteiten, etc.), de herbestemming of de nevenbestemming van parochiekerken, en het Masterplan Scholenbouw waarin onder meer wordt gestreefd naar het optimaal delen van schoolinfrastructuur. Ook beleidsmaatregelen zoals de maximumfactuur in het onderwijs hebben een impact, bv. wanneer er vervoer met auto's voorzien wordt i.p.v. met een bus, om deze kost uit de maximumfactuur te houden.

Specifiek voor de culturele sectoren moet het niet enkel gaan over het 'groen' maken van de bestaande infrastructuur, maar moet er ook visionair mee worden omgegaan: hoe moet culturele infrastructuur – met inbegrip van het onroerende erfgoed – eruitzien in 2050? Hoe verhoudt de infrastructuur zich tot de culturele participatie? Binnen de bevoegdheden van de minister vraagt de SARC daarom extra aandacht voor de link met de nota cultuurspreiding. Beide thema's liggen in elkaars verlengde en zijn onlosmakelijk verbonden. Een spreidingsplan heeft immers invloed op duurzaamheid en klimaat (bv. mobiliteit en energiezuinigheid van infrastructuur). De SARC vraagt om de mogelijkheid te onderzoeken voor het toevoegen van een klimaattoets.

De SARC verwijst naar de expertise van de Ambrassade voor wat betreft het jeugdwerk.

Met sectoren als mobiliteit, energie, water, infrastructuur, economie, maar ook onderwijs en wetenschap zijn er vanzelfsprekende banden als het op samenwerking en innovatie rond klimaat aankomt. Ook de voedingsindustrie is een belangrijk gegeven. Zo is de vleessector volgens een rapport van de Verenigde Naties verantwoordelijk voor een grotere uitstoot van broeikasgassen dan de totale transportsector.³ Meer plantaardig eten zou dus even effectief kunnen zijn voor het verminderen van CO₂-uitstoot als maatregelen rond mobiliteit en infrastructuur.

Daarnaast is het vanzelfsprekend dat ook met andere beleidsniveaus wisselwerking is: de klimaatproblematiek stopt immers niet aan een fysieke of ideologische grens.

³ FAO, Food and Agriculture Organization of the United Nations (2006). Livestock's long shadow. Environmental issues and options.

De klimaatproblematiek is een globaal probleem dat inclusieve oplossingen zal vergen omwille van de maatschappelijke verantwoordelijkheid waarbij de eerder besproken interdependentie van enorm belang is. Op de eerste Klimaatop en in eerdere teksten zoals de 'Visie 2050' werd al gesproken over het evolueren naar een circulaire economie en de noodzaak aan sociale innovatie. Hoe er wordt geconsumeerd is bijvoorbeeld net zo belangrijk als het aanpakken van productieprocessen. Daarvoor moet een draagvlak gecreëerd worden door maatschappelijke en bestuurlijke innovatie. Het is belangrijk om daarbij niet elk beleidsdomein apart te bekijken, maar alles in samenhang te zien.

Ook diversiteit, inclusie en participatie zijn aspecten die een grote rol spelen binnen het klimaatdebat en de transitie naar een sociaal-rechtvaardige en duurzame samenleving.

De broodnodige paradigmashift treft iedereen, maar ieder zal er op zijn eigen manier mee aan de slag gaan. De culturele sectoren kunnen daarbij de motor in de transitie naar oplossingen zijn (zie punt 1), maar de werkelijke paradigmashift kan niet gerealiseerd worden zonder het betrekken van elke sector.

Het zou van politiek visionair en strategisch inzicht getuigen om deze aspecten transversaal te verbinden. De SARC roept de minister op om duurzaamheid in de brede zin van het woord, dus in zijn ecologische én rechtvaardige betekenis, op de agenda te zetten van de Vlaamse Regering.

3. Middelen inzetten voor infrastructuur én voor andere initiatieven

De transitie naar een meer duurzame samenleving zal op lange termijn kostenbesparend werken maar op korte termijn zal er moeten geïnvesteerd worden. De SARC vraagt om bij investeringen rond mobiliteit en infrastructuur ook buiten het gekende regulerend kader te kijken. Het is zinvol om bij aanvang van een project in dialoog te gaan met stakeholders met een diverse achtergrond. Vanuit verschillende invalshoeken kunnen vaak verrassende efficiënte ideeën worden aangereikt. Een structurele inbedding van dergelijk overleg garandeert deze dialoog.

Het is zeker zo dat de brede culturele sector niet alleen een sensibiliserende taak heeft maar dat er een grote bereidheid is om zelf zeer concrete acties te ondernemen wat betreft energie-efficiëntie, vermindering van CO₂-uitstoot en het uitwerken van nieuwe denkwijzen aangaande bv. mobiliteitsstromen van en naar culturele activiteiten. De SARC is tevreden dat er wordt aangegeven dat er middelen uit het Klimaatfonds ter beschikking zouden gesteld kunnen worden voor culturele infrastructuur. Hij vraagt om deze in te zetten om onderstaande punten aan te pakken. Daarnaast vraagt hij ook om middelen (andere dan uit het Klimaatfonds) vrij te maken om de doelstellingen uit het Klimaatplan mee te realiseren via een bredere aanpak dan enkel infrastructuur.

Gericht op infrastructuur:

- a. **Realiseer het tienpuntenprogramma** uit het advies 'Bouwen aan culturele ruimtes'⁴ waarbij de aanzet voor het concrete actieplan inspiratie biedt voor de realisatie ervan.

Onderstaande punten worden hierbij in het bijzonder naar voor geschoven⁵:

⁴ Sectorraad Kunsten en Erfgoed, 'Bouwen aan culturele ruimtes. Technische prioriteiten voor culturele infrastructuur', 17 januari 2014. http://www.cjcm.vlaanderen.be/raadcjcm/SR_ke/adviezen/20140117-advies-bouwen-aan-culturele-ruimtes.pdf.

⁵ Door VVC, op basis van gesprekken met leden en partners. VVC organiseerde ook twee bevestigingen bij de cultuur- en gemeenschapscentra, op basis waarvan in dit advies ook aanbevelingen zijn opgenomen. Het ging om een 'vraag van de week' over ecologische duurzaamheid en een rondvraag bij A-centra over energieverbruik.

- Een inventaris van alle relevante publieke en privé-structuren. Het doel van de inventaris is een integraal exploitatieplan van overheidswege van de totale cultuurinfrastructuur. Deze studie is de basis voor uniforme technische huisfiches.
- Voldoende tijd en middelen worden voorzien voor de uitwerking van een degelijk eisen pakket en bouwprogramma. Dit leidt naar duurzame materialen met hoge perforatie en levensduur; realisatietechnieken met langdurige vervangtechnieken en gepaste techniciteit.
- De totale onderhouds- en verbruikskosten moeten mee ingecalculiseerd worden in een 'totale eigenaarskost'.
- Het uitvoeren van een comfortsimulatie biedt zicht op de noden van het gebouw. Gebouwen moeten een gebouwbeheersysteem opzetten waardoor gemakkelijk bijgestuurd kan worden.
- Vanuit de praktijk is er vraag naar een instantie die financierings- en begeleidingsmodellen én de transitie naar duurzame gebouwen in de culturele sector uitwerkt.

b. Creëer een extra subsidiestelsel en financiële **middelen voor het FoCi** voor sectorale CO₂-uitstootbeperkende renovaties.

Een concreet voorbeeld komt uit een bevraging van culturele centra (zie voetnoot 4). Daaruit bleek dat verschillende centra reeds investeerden in hun infrastructuur of dit gepland hebben.

De meest voorkomende aanpassingen zijn:

- Nieuwe verwarmingsinstallatie: overgang van mazout naar gas
- Installatie van zonneboilers en zonnepanelen voor warm water of elektriciteit
 - o Ter voorbeeld: Een A-centrum besteedde hieraan 15.000 euro
- Isolerende dakbedekking of groen dak
 - o Ter voorbeeld: Een A-centrum besteedde hieraan 250.000 euro in 2014
- Aanpassen van verlichting: overgang van halogeen naar led
 - o Ter voorbeeld: Tussen 2008 en 2012 besteedde een A-centrum hieraan 45.000 euro
- Dubbele beglazing
- Gebruik van grondwater of regenwater, bijvoorbeeld voor toiletten
- ...

Het gebrek aan budget om deze investeringen te doen is een vaak voorkomende verzuchting. Hierdoor worden deze grote ingrepen noodgedwongen uitgesteld en 'holt men achter de feiten aan' en wordt de achterstand steeds groter. Deze investeringen zouden een prioriteit kunnen krijgen binnen het FoCi.

c. Zet **duurzaamheidsparameters voor infrastructuur** in de zakelijke beoordelingscriteria van de structurele werkingssubsidies. Hou daarbij wel rekening met de realiteit, bv. wanneer de infrastructuur geen eigendom is van de organisatie.

d. Teken het proces voor de **subsidiestroom via het klimaatfonds** goed uit. In eerste instantie is het zinvol om te weten hoeveel het beschikbare budget bedraagt. Afhankelijk van die grootteorde moet onderzocht worden welke keuzes het meest effectief zijn: wordt de koek verdeeld over een meerderheid van actoren of wordt geïnvesteerd in enkel grotere cultuurhuizen of enkel in de kleinere spelers? Het is daarbij noodzakelijk om de behoeften en verzuchtingen van het culturele veld in kaart te brengen. Eenmaal hierop een duidelijk zicht, kunnen de gemaakte keuzes gelegitimeerd worden.

Daarnaast is het raadzaam om waar mogelijk een groepsaankoop te overwegen of een collectieve aanbesteding waarbij een groepsvoordeel kan bekomen worden, kostenbesparend gewerkt en de markt ten volle bespeeld kan worden.

- e. Verduurzaam de **eigen culturele infrastructuur** van de overheid.
- f. Voorzie middelen om naast de infrastructurele optimalisatie de centra, organisaties, cultuurhuizen,... over deze aanpassingen te laten **communiceren** naar hun publiek. Zo worden die in de kijker gezet en wordt er gewerkt aan maatschappelijk bewustzijn rond ecologische duurzaamheid.

Gericht op bijdragen vanuit de culturele sectoren aan de maatschappelijke transitie:

- Breng **expertise** rond het brede begrip van ecologische en sociaal-rechtvaardige duurzaamheid binnen in de overheidskanalen (FoCi, administratie,...).
- Voorzie **extra projectsubsidies** voor projecten die op een participatieve en diverse manier bijdragen aan duurzaamheid.
- Stimuleer dat vanuit cultuur het politieke **debat rond duurzaamheid wordt versterkt** en er co-creatief wordt meegewerkt aan langetermijnoplossingen.
- Maak de opdracht van **Pulse Transitienetwerk Cultuur structureel** en voorzie ondersteuning en verbreding van hun opdracht naar de sectoren jeugd en media

Pulse Transitienetwerk Cultuur is opgericht na het Cultuurforum in 2010. Het verbindt een duizendtal culturele organisaties en individuen die experimenteren met duurzame alternatieven voor ons huidige samenlevingsmodel. Pulse organiseert elk jaar een trefdag rond een specifiek thema dat gelinkt is aan een duurzame toekomst. De website bevat onder meer inspirerende praktijken, een CO₂-calculator, leestips en een kalender met interessante evenementen. Het Pulse Transitienetwerk Cultuur is dus een zeer breed gedragen netwerkorganisatie in de brede culturele sector, die schatten aan expertise, de sensibilisering en de bewustwording projectmatig verzamelt. De SARC vraagt om het effect van het projectmatige Pulse Transitienetwerk structureel te maken in het kader van weldoordachte klimaatmaatregelen. Pulse is ondertussen in staat om op een transversale manier duurzame bruggen te slaan tussen cultuuractoren, publieken, andere sectoren, politiek en de overheid. Het netwerk moet daarom aanzienlijk versterkt worden en op de domeinen cultuur, jeugd en media kunnen inzetten. Op die manier kan de organisatie zijn eerdere effect verder versterken, uitrollen over de komende generatie en kan het via de link met media meer zichtbaarheid verwerven. Deze synergie betekent een efficiënte bundeling van kennis, kracht en middelen.

De SARC vraagt om middelen vrij te maken: uit het Klimaatfonds maar ook andere kanalen, gericht op infrastructuur maar ook op een bredere aanpak. Werken op deze verschillende sporen zorgt voor de beste combinatie van realisaties op korte termijn, en visievorming, bewustwording en duurzaamheid op lange termijn.

Een structurele steun aan het Pulse Transitienetwerk Cultuur zou een verdiende erkenning betekenen voor het werk dat vanuit vele culturele geledingen nu al projectmatig en op eigen initiatief gebeurt.

4. Inspireren via goede voorbeelden

De culturele sector speelt op eigen initiatief al geruime tijd een bijzondere rol in de bewustwording rond klimaat en duurzaamheid in de maatschappij, zeker sinds het Cultuurforum 2020 met het Atelier Eco-cultuur (zie voetnoot 1).

Het is afbreuk doen aan de verscheidenheid en gelaagdheid van alle initiatieven van alle

verenigingen, instellingen, bewegingen maar ook lokale overheden, bedrijven of organisaties die inzetten op transitie om hier slechts enkele 'goede voorbeelden' uit te kiezen. Het zijn allen uitstekende voorbeelden van verbindende verbeelding waarbij resultaten en vooruitgang worden geboekt in het bewustzijn van de sector met zijn effect op de samenleving. Vele organisaties uit de diverse cultuursectoren zetten dit in de praktijk en behandelen dit als onderwerp naar hun publiek. We geven hierbij toch enkele in het oog springende voorbeelden, maar verwijzen naar Pulse en naar de sectoren zelf voor een vollediger beeld.

- EVA vzw zet zich op verschillende manieren in voor de maximale productie en consumptie van plantaardige voeding, ter vervanging van dierlijke. Het consumeren van plantaardige voeding blijkt even effectief als maatregelen rond mobiliteit en infrastructuur. EVA vzw verspreidt bijvoorbeeld een gids op maat van de grootkeukenchef of -medewerker en verzorgt kookworkshops om het grootverbruik van maaltijden aan te pakken.
- ESCOLIMBURG 2020 vertaalt de provinciale en gemeentelijke klimaatambitie naar de praktijk. Lokale overheden krijgen middelen voor het uitvoeren van een haalbaarheidsstudie. Zo bracht een screening van het jeugdhuis en cultuurcentrum in Lommel bijvoorbeeld het energieverbruik en de terugverdientijd van een investering in kaart.
- Greentrack, actief in verschillende steden in Vlaanderen, is een denk- en doetank die door uitwisseling en experiment bouwt aan een volhoudbare toekomst. Organisaties uit de culturele sector kunnen het charter ondertekenen om samen te werken aan een duurzame sector en samenleving en kennis met elkaar uit te wisselen. Greentrack Gent hanteert 10 uitgangspunten waaronder een daling van het energieverbruik, streven naar duurzame mobiliteit, aandacht voor duurzame catering, hergebruik van materiaal en afvalbeperking.
- Jonge Sla: het toenmalige VTi en Ecolife ontwikkelden met de steun van de Vlaamse Gemeenschap het project Jonge Sla, dat streeft naar een duurzame kunstenpraktijk. Het project had als doel het ecologisch denken en handelen binnen de kunstensector te versterken en kunstehuizen aan te zetten om de eigen milieu-impact te verkleinen. Het werd na afloop opgenomen in de Pulse databank.
- Voedselteams vzw is een netwerk van lokale voedselteams en duurzame producenten. Via dit netwerk organiseren ze de directe verhandeling van duurzame streek- en seizoensvoeding. ze willen bijdragen aan regionale voedselsystemen en zo bijdragen aan een reductie van transportkilometers.
- Duurzame mobiliteit van en naar culturele activiteiten kan gestimuleerd worden door bv. een (gratis) fietsonderhoud tijdens de voorstelling, samenwerking met De Lijn, in het algemeen aandacht voor toegankelijkheid van de plaats van de activiteit met het openbaar vervoer (ook 's avonds), De link met cultuurspreiding (zie punt 2) is hier essentieel.
- Klimaatconferenties van STEPP (toen nog BASTT) en het toenmalige VTi
- Telenet: recent werd het bedrijf Telenet bekroond tot wereldwijde leider in duurzaamheid door het investeringsexpertisebureau RobecoSAM. Bij Telenet vormt duurzaamheid een integraal deel van de langetermijnvisie en businessstrategie. Het duurzaamheidsbeleid en de vorderingen die jaarlijks gemaakt worden op het vlak van economische, milieu-gerelateerde en sociale business praktijken en specifieke telecomzaken zijn uitgebreid beschreven in het jaarlijkse duurzaamheidsrapport. In 2015 behaalde het bedrijf enkele opmerkelijke resultaten. Zo werd de doelstelling rond klimaatneutrale werking bereikt en werden er meer dan 1900 uren gemeenschapswerk gepresteerd door werknemers van Telenet.

- VAF: sinds enkele jaren zet het VAF sterk in op duurzaam filmen. Ze deden research en ontwikkelden een methodologie en praktische tools: een CO₂-calculator, checklists per departement, een label e.d.m. Sinds september 2013 coachen ze filmmakers consequent. Iedereen die productiesteun ontvangt voor een fictiespeelfilm of fictiereeks moet zo duurzaam mogelijk werken. De resultaten zijn veelbelovend: in 2013 stootte een Vlaamse film gemiddeld 83 ton CO₂ uit, in 2015 was dat nog maar 54 ton.

- De bevroegde cultuurcentra (zie voetnoot 4) geven aan dat - naast de noodzakelijke infrastructurele investeringen - ze ook aandachtig zijn voor een mentaliteitswijziging omtrent ecologische duurzaamheid. Volgende voorbeelden uit de praktijk geven aan dat diverse centra hier op inzetten:
 - o Donderdag veggiedag voor personeel en artiesten
 - o Drinkwater = kraantjeswater
 - o Sensibilisering bij personeel: vermijden sluimerenergie, verbeterde afvalsortering, stimuleren om met de fiets of het openbaar vervoer naar het werk te komen, deelname aan landelijke initiatieven zoals *Mijn Korte Ritten*, *Dikke Truiendag*, ...
 - o Cc's inspireren door deel te nemen aan *Dagen zonder Vlees*
 - o Hergebruiken van modules voor tentoonstellingen
 - o Organiseren workshops en cursussen: vegetarisch koken, seizoenskost, zelf brood bakken, ...
 - o Duurzaamheid als een pijler in de programmatie
 - o Overschakelen op digitale programmaboekjes, in plaats van papieren versies.
 - o Gebruik van 100% gerecycleerd papier
 - o Organiseren van repaircafés, DIY workshops, upcycling-projecten ...
 - o ...

- Daarnaast zetten culturele centra in op lokale partnerships. Ze werken samen met lokale partners om duurzaam aan de slag te gaan in hun centrum, bijvoorbeeld samenwerking met kleine buurtwinkel, houden van bijen op het dak (imkers uit de buurt), soep in de kantine van 'onverkoopbare' groenten, ...

- Vlaams Brabant Klimaatneutraal: de provincie Vlaams Brabant wil klimaatneutraal en klimaatbestendig worden. Er was een provinciale Klimaatop, en werd er een klimaatplan uitgewerkt met realiseerbare doelstellingen. Bijna alle gemeenten in de provincie engageerden zich hiervoor.

- Burgemeestersconvenant: het Burgemeestersconvenant voor klimaat en energie brengt duizenden lokale en regionale autoriteiten samen die zich vrijwillig engageren om de klimaat- en energiedoelstellingen van de EU op hun grondgebied te verwezenlijken. Vele Vlaamse steden en gemeenten engageerden zich al hiervoor.

- Immaterieel Erfgoed en duurzaamheid zijn onlosmakelijk gelinkt. De uitdaging is levend erfgoed in eigentijdse vormen doorgeven naar volgende generaties: tradities, gebruiken, ambachtelijke technieken, performing arts, rituelen en feesten, noem maar op! Het netwerk rond immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen zet dan ook breed in op duurzaamheid. En er worden tal van acties en trajecten gerealiseerd op het terrein. Een inspirerende voorbeeldpraktijk is te vinden in [Handmade in Brugge](#): een meerjarenprogramma van tapis plein vzw en de Stad Brugge waarin de internationale visie op duurzaam omgaan met immaterieel erfgoed op het lokale beleidsniveau in praktijk wordt gezet. Handmade in Brugge zet zich in voor makers en voor het borgen van ambachtelijk vakmanschap in een samenwerking over schotten, discipline en grenzen

heen - cultuur, economie, stadsontwikkeling, toerisme, onderwijs, ... Acties die de aandacht voor 'embodied knowledge' en handgemaakte processen ook graag en vlotjes linken met het zoeken naar allerlei antwoorden rond transitievraagstukken: lokaal produceren en kopen, korte keten, circulaire economie, zero-waste collecties, enzovoort.

- Depot Rato Mechelen - duurzaam en integraal erfgoeddepot. Duurzaamheid is de kerngedachte van het Depot Rato. In het ontwerp van het erfgoeddepot werd duurzaamheid als een van de ontwerpprincipes vooropgesteld. Het gaat daarbij zowel over de ecologische als over socio-economische duurzaamheid. De stad Mechelen heeft, vertrekkende vanuit de beleidsdoelstelling Mechelen Klimaatneutraal, gekozen voor het gebruik van het biocomposiet en innovatief bouw materiaal kalkhennepbeton voor de constructie van de depotboxen die in de bestaande historische loodsen worden gebouwd – een pilootproject voor Vlaanderen. Kalkhennepbeton is een CO₂-negatief bouw materiaal met bouwfysische eigenschappen die zich bijzonder goed lenen voor een depot waarbij hoge eisen worden gesteld ten aanzien van het gewenste binnenklimaat. Wat het materiaal specifiek voor de depotbouw interessant maakt is het regulerende karakter inzake vochtigheidsgraad (grote vochtbufferende capaciteit) en de negatieve koolstofbalans (technische prestaties, prestaties op vlak van gezondheid en milieuprestaties).
- Opkamp.be: een website die een heleboel tips en tools bundelt over natuur- en milieuvriendelijk op kamp gaan. Je vindt er ook technische info (bv. maken van een zonedouche, zuiveren van afvalwater).
- Loslopend wild deel 2: een publicatie van De Ambrassade dat alle aspecten van een jeugdkamp doorlicht op het vlak van milieuvriendelijkheid en energieverbruik.
<https://ambrassade.be/publicaties/loslopend-wild-deel-2>
- Fuifpunt: dit product van De Ambrassade ondersteunt fuiforganisatoren en beleidsverantwoordelijken. Op [https://www.fuifpunt.be/nieuws/afvalarm-fuiven-stimuleren-is-
een-goede-zaak](https://www.fuifpunt.be/nieuws/afvalarm-fuiven-stimuleren-is-een-goede-zaak) en [https://www.fuifpunt.be/nieuws/maak-van-je-fuif-of-festival-
een-groen-event-met-de-groene-vent](https://www.fuifpunt.be/nieuws/maak-van-je-fuif-of-festival-
een-groen-event-met-de-groene-vent) vind je heel wat tips over milieuvriendelijk fuiven.
- Muziekfestivals besteden vaak ook veel aandacht aan ecologie. Zie o.a. [http://www.fmiv.be/wp-
content/uploads/2010/06/Checklist-FMiV-duurzame-festival.pdf](http://www.fmiv.be/wp-content/uploads/2010/06/Checklist-FMiV-duurzame-festival.pdf).

De SARC haalt deze voorbeelden aan om inspiratie te kunnen bieden over wat allemaal mogelijk is, zonder daarbij volledig te kunnen zijn. Het geeft ook een beginnend beeld van de hoeveelheid aan initiatieven, acties en aandacht die er al aan het thema van duurzaamheid wordt besteed in de sectoren.

Namens de Algemene Raad,

Luk Verschueren, algemeen voorzitter

Namens de Sectorraad Kunsten en Erfgoed,

Herman Baeten, voorzitter

Jorijn Neyrinck, ondervoorzitter

Lieselotte Moortgat, secretaris

Namens de Sectorraad Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen,

Frie De Greef, voorzitter
Dirk Verbist, ondervoorzitter
Liesbeth Lemiere, secretaris

Namens de Sectorraad Media,

Simon Delaere, voorzitter
Valerie Verdoodt, ondervoorzitter
Hanne Schuermans, secretaris